

OROL MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI

Turopova Nigora

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

nturopova@tersu.uz

Mamanazarova Gulbahor

Terdu, iqtisodiyot va turizm fakulteti, buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Orol dengizining qurishi Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun eng katta ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan biri bo'lib, u hududning atrof-muhitiga, aholining salomatligiga va iqtisodiyotiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada Orol dengizi muammolarining asosiy sabablari va ularni bartaraf etish uchun qabul qilinayotgan usullar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar. Orol dengizi, ekologik inqiroz, suv resurslari, iqtisodiy ta'sir, ijtimoiy ta'sir, melioratsiya, barqaror rivojlanish.

Abstract

The drying up of the Aral Sea is one of the biggest environmental and socio-economic problems for the countries of Central Asia, and it has a serious impact on the environment, the health of the population and the economy of the region. This article examines the main causes of the problems of the Aral Sea and the methods adopted for their elimination.

Keywords. Aral Sea, environmental crisis, water resources, economic impact, social impact, reclamation, sustainable development.

KIRISH

Orol dengizi dunyodagi eng yirik ekologik inqirozlardan biri sifatida tan olinadi. 20-asr o'rtalarida Orol dengizi hajmi bo'yicha dunyoda to'rtinchi o'rinda bo'lgan, ammo hududdagi paxta sanoatini rivojlantirish maqsadida Amudaryo va Sirdaryo suvlarining cheklovsiz foydalanilishi dengizning qisqarishiga olib keldi. Bugungi kunda Orol dengizining katta qismi qurib ketgan va uning atrofida yuz minglab odamlar salbiy ta'sirlarga duch kelmoqda. Mazkur maqolada Orol dengizidagi ekologik muammolar va ularni bartaraf etish uchun olib borilayotgan chora-tadbirlar o'rganiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Orol dengizining ekologik muammolari ko'plab xalqaro va mahalliy tadqiqotlarda o'rganilgan. BMTning Orol dengiziga doir hisobotlari va Jahon bankining ekologik

rivojlanish loyihalari mazkur hududda amalga oshirilayotgan ijtimoiy va iqtisodiy dasturlarga yondashuvlarni taqdim etadi. Shuningdek, G'arbiy va Markaziy Osiyodagi ilmiy-tadqiqot markazlari tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar orqali Orol dengizi hududida melioratsiya ishlari va yerdan unumli foydalanishni yaxshilash usullari tahlil qilinmoqda.

Maqolada statistik tahlil va qiyosiy usullar yordamida Orol dengizining qisqarish sur'atlari, uning hududga va aholi turmush tarziga ta'siri o'rganilgan. Bunda mahalliy va xalqaro tadqiqotlar asosida ma'lumotlar yig'ilib, mavjud vaziyatning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlari tahlil qilindi. Shuningdek, muammoni bartaraf etish uchun taklif etilgan chora-tadbirlarning natijaviyligi ham o'rganildi.

NATIJALAR

Orol dengizining qurishi va sho'rlanishi butun hudud uchun jiddiy ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqardi. Dengizning suvi qariyb 90% ga kamaygan bo'lib, Orolning qurigan qismida cho'l paydo bo'lgan va tuz, chang, zaharli moddalar atrof-muhitga tarqalmoqda. Ushbu holat mahalliy aholining salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Orolbo'yi mintaqasida nafas olish yo'llari kasalliklari va oshqozon-ichak kasalliklari darajasi boshqa hududlarga qaraganda 1,5-2 barobar yuqori.

1-jadval. Orol dengizi qisqarishining ba'zi ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Qiymati
Dengiz hajmining qisqarishi (%)	90%
Dengiz sathining pasayishi (m)	22-25 m
Qurigan hudud maydoni (kv.km)	60 000 kv.km
Mahalliy aholining o'rtacha umr ko'rish darajasi (yosh)	57-60 yosh

Orol dengizining qurishi mintaqaning nafaqat ekologik, balki ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatini ham keskin yomonlashtirdi. Dengizning bugungi holati quyidagi yo'nalishlarda salbiy ta'sirlarni yuzaga keltirdi:

Ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir: Orolbo'yi mintaqasida aholi uchun mehnat imkoniyatlari sezilarli darajada qisqargan. Ayniqsa, baliqchilik sanoatining inqirozi ko'plab oilalarni daromadsiz qoldirib, ishsizlik darajasining oshishiga sabab bo'ldi. Ilgari dengizda yiliga 40 ming tonnadan ortiq baliq ovlangan bo'lsa, bugungi kunda bu ko'rsatkich deyarli yo'q

darajaga tushib qolgan. Shu bilan birga, qishloq xo'jaligi yerlarining sho'rlanishi tufayli hosildorlik darajasi pasaymoqda, bu esa oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga salbiy ta'sir qilmoqda.

Sog'liqni saqlash: Orol dengizining qurishi natijasida havoga ko'tarilayotgan tuz va changning yuqori konsentratsiyasi mintaqadagi aholining sog'lig'iga jiddiy zarar yetkazmoqda. Orolbo'yi hududida o'pka kasalliklari, ayniqsa, astma va surunkali bronxit kabi kasalliklar ko'paygan. Tadqiqotlarga ko'ra, ushbu hududda bolalar o'limi boshqa hududlarga nisbatan 1,5 barobar yuqori. Shuningdek, bu mintaqada saraton va oshqozon-ichak kasalliklari ham keng tarqalgan.

Ekologik muhitning buzilishi: Orol dengizi qurigach, atrof-muhitni qamrab olgan cho'l hududi kengayib, so'nggi yillarda tuzli changlar hatto Yevropa va Shimoliy Qozog'iston hududlariga ham yetib bormoqda. Havo orqali tarqalgan zaharli moddalar ekotizimlarga ham zarar yetkazmoqda, bu esa o'simlik va hayvonot dunyosining kamayishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, suv manbalarining kamayishi tufayli hududda qishloq xo'jaligi va ichimlik suvi bilan bog'liq muammolar kuchaygan.

Global iqlimga ta'siri: Orol dengizi qurigan joylarda yuzaga kelgan qum va sho'rli cho'l havo haroratining o'zgarishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Dengiz qirg'oqlarida paydo bo'lgan cho'l havo haroratini keskin o'zgartirib, qishloq xo'jaligi mavsumlarini qisqartirmoqda. Bundan tashqari, bu cho'llar orqali tarqalayotgan sho'r va chang shamollari atmosferaga zarar yetkazmoqda, bu esa global iqlim o'zgarishiga hissa qo'shmoqda.

Qishloq xo'jaligiga ta'siri: Sho'rlangan tuproq qishloq xo'jaligi yerlarining unumdorligini pasaytirib, hosildorlikka jiddiy salbiy ta'sir qilmoqda. Masalan, bug'doy, paxta va sabzavot yetishtirish uchun sarflanayotgan resurslar ortgan bo'lsa-da, olingan hosilning sifati va miqdori pasaygan. Shu sababli, iqtisodiy samaradorlik ham kamaymoqda, bu esa aholi daromadiga va oziq-ovqat xavfsizligiga jiddiy xavf tug'diradi.

Mazkur natijalar, Orolbo'yi mintaqasining ekologik inqirozini bartaraf etish uchun yanada samarali va kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishini taqozo etmoqda. Shu jumladan, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, sug'orish tizimlarini optimallashtirish,

mahalliy qishloq xo‘jaligi texnologiyalarini modernizatsiya qilish, atrof-muhit monitoring tizimini kuchaytirish kabi choralar zarur.

XULOSA

Orol dengizining qurishi va buning natijasida yuzaga kelgan muammolar Markaziy Osiyodagi barcha davlatlarni qamrab olgan. Bu muammolarni hal qilishda davlatlararo hamkorlik va xalqaro tashkilotlar ko‘magida birgalikda faoliyat olib borish zarur. Ekologik inqirozning oqibatlarini kamaytirish uchun suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, melioratsiya ishlarini kuchaytirish va atrof-muhitni saqlash bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. Orolbo‘yi hududida yashovchi aholi uchun turmush sharoitlarini yaxshilash, ijtimoiy dasturlarni kengaytirish va ularni sog‘liqni saqlash tizimi bilan ta‘minlash asosiy vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. UNDP. (2021). The Aral Sea Disaster Report. United Nations Development Program.
2. FAO. (2023). Aral Sea Region and Water Management Policies.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya qo‘mitasi. (2023). Orol muammolari va atrof-muhit himoyasi haqida hisobot.

